

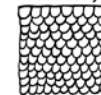
Justinas Žilinskas Ūla Šveikauskaitė

BĖGLIAI

JŪRŲ KELIAIS – Į AMERIKĄ

aukso žuvis

VILNIUS, 2022

Knygos leidimą parėmė:
Lietuvių fondas JAV

Idėjos autorius, konsultantas Daumantas Kiulkys (Lietuvos jūrų muziejus)

Dailininkė Ūla Šveikauskaitė

Scenarijaus autorius Titas Antanas Vilkaitis

Dizaineris Zigmantas Butautis

Redaktorė Monika Grigūnienė

Korektorė *Ne atbula ranka*

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt.

Šį kūrinių, esančių bibliotekose, mokslo įstaigų bibliotekose, muziejuose ar archyvuose, draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų tikslais atgaminti, viešai skelbti ar padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose.

ISBN 978-609-8120-72-1

Leidykla „Aukso žuvis“

www.auksozuvys.lt

Tiražas 2000 egz.

Spaudė Jelgavas Tipogrāfija

© Justinas Žilinskas, tekstas, 2022

© Ūla Šveikauskaitė, iliustracijos, 2022

© Zigmantas Butautis, dizainas, 2022

© Lietuvos jūrų muziejus, 2022

© Leidykla „Aukso žuvis“, 2022

TURINYS

Prologas.....	9
I dalis. Svajonės link.....	14
Kazokai.....	17
Prieglobstis.....	31
Pinigai.....	53
Nerimas.....	83
Paskutiniai pasiruošimai.....	89
Pabėgimas.....	101
Per sieną!.....	121
Traukinyje.....	147
Hamburgo stotis. Balinštatas.....	156
Į laivą!.....	171
II dalis. Per Atlantą.....	178
Išplaukiam!.....	181
Jūros liga.....	195
Pramogos.....	213
Ekskursija.....	229
Maištas.....	237
Laidotuvės.....	251
Susidūrimas.....	259
Audra.....	267
Netikėtumai.....	273
Užkaborių mįslės.....	283
Paieškos.....	293
Šokiai.....	299
Virtinė nesusipratimų.....	307
Truputis rojaus.....	319
Už borto.....	323
III dalis. Amerika.....	332
Paskutinės dienos.....	335
Vilčių ir ašarų sala.....	345
Epilogas.....	370

Mano seneliams – Juzefai ir Pranui Žilinskams –
du kartus įveikusiems vandenyną

PROLOGAS

1927 M., PRIE ČIKAGOS. ILINOJAUS VALSTIJA, JUNGTINĖS AMERIKOS VALSTIJOS

Pievos pakraštyje sumėlynavo policininko uniforma. Jokūbas žengė į šoną, giliau įsimaišydamas į minią, nors minia ir buvo kiek skystoka. Nusistebėjo savimi – tiek laiko prabėgę, karas kariautas, bet vos pamačius uniformą vis tiek jame tūno tas jaunas vaikinukas, skuodžiantis per Rukšėno daržus kiek kojos neša, užkliūvantis už kopūsto ir vos neišsiplojantis lysvėje, girdintis žandarų arklių kanopų dundesį, nagaikos pliaukšėjimą, vaikų ir moterų šauksmus. Čiagi moterys neklykė, o malonus indėnų vasaros vėjas plaikstė trispalvės vėliavas ir šiureno didžiulį transparentą „Paremk Vilniui vaduoti sąjungą!“ Kalbėtojas dėstė pakiliai ir džiaugsmingai:

– Kviečiame visus paremti didvyrišką gimtosios žemės sostinės atvadavimo darbą perkant šiuos bondus¹! Tamstos gali pasirinkti iš...

Vyras atsiduso – finansinė padėtis pastaruoju metu jam kėlė rūpesčių, dar nebuvo labai blogai, bet... Na, jis ne iš tokių keblių situacijų yra išlipęs, o gal ir čia kokią naudingą pažintį pavyks užmegzti, visgi tautiečiai. Minioje sušmėžavo šviesiaplaukis veidas. Jokūbas net išsižiojo iš nuostabos:

– Styven?!

– Dėl Dievo meilės! Džeikobas, tpfu, Jokūbas!

– Ste...

– Steponas, – nusišypsojo jis, – lietuvių vakarėly esame, tai ir kalbėkime lietuviškai!

– Ofko... Žinoma, – Jokūbas nusikvatojo, – kad mane devynios! Nesitikėjau tamstos čia sutikti! Galvojau...

– Kad kojas pakračiau, cha?! – nusijuokė Steponas. – Ne! Randus nešioju, bet gyvas ir sveikas!

– Nelikai armijoje?

¹ Obligacijos, vertybiniai popieriai, skirti vienai ar kitai iniciatyvai paremti. (Angl.)

– Cha cha, – Steponas vėl nusikvatojo, – aš, tamsta, į kitą armiją įstojau. Kariuomenę! – jis staiga išsitempė, kaukštelėjo kulnais ir prisistatė: – Lietuvos karo aviacijos kapitonas Steponas Darius!

Jokūbas visiškai apstulbo, net nespėjo žodžio ištarti, bet Steponas pratęsė jau tyliau:

– Nors ir atostogose... Tie seni caro suskiai... Dar pamatys!

– Tamsta man turėsi viską papasakoti! – atsigavo Jokūbas. – Kitaip nieko nebus.

O mintyse nuskambėjo priekaištaujantis Kazimiero balsas: „Juk ir tu žadėjai sugrįžti, kai Lietuva bus laisva.“ Ar taip jis rašė laiške? Gal tikrai metas grįžti?

– Papasakosiu! Mes be Vilniaus nenurimsim! – riktelėjo Steponas, išgirdęs, kad kalbėtojas ištare šiuos žodžius.

„Mes be Vilniaus nenurimsim!“ – atsiliepė minia, nors ir nelabai darniai.

– Nepyk, *old sport*², – kreipėsi vėl į jį Steponas, – neturiu laiko ilgam pokalbiui – aš čia tik ėjau limonado paimti. O gal nori jungtis prie mūsų kompanijos?

– Jeigu tamstoms nesutrukdyčiau...

Nusipirkę gėrimo iš prekybininko (Steponas paėmė keturis buteliukus, jis – vieną), netoliese pasistačiusio savo vežimėlį ir garsiai reklamuojančio pasiūlą, abu vyrai grįžo į minią. Kalbėtoją vyrą dabar pakeitė dama, vaizdžiai pasakojusi apie tėvynės kančias, paskui ėmusi skaityti savo kūrybos eilėraščių:

Vilniau amžinasai
Mieste Gedemino
Tavo vartų spyną
Lenkas užrakino
Lenkas užrakino
Ir stipriai užšovė
Bet tava didybė
Stačia tebestovi!

– Štai ir mūsų kompanija! – Steponas priėjo prie kitų trijų žmonių. Čia buvo vyriškis brangios medžiagos kostiumu ir dvi moterys. Saulė švietė įkypai, tad Jokūbui, net pridengtam skrybėlės, teko kiek prisimerkti.

– Štai, susipažink – Povilas.

– Malonu tamstą matyti. Jokūbas, – jis ištiesė ranką.

² Čia – „senas bičiuli“. (Angl.)

– Labai malonu, – atsakė vyras švelniu, tyliu balsu. Blykstelėjusios rankovės sąsagos neleido suabejoti – šitas vaikinys pinigų turi kaip šieno.

– O čia – mūsų puošmenos. Aldona.

Mergina ištiesė Jokūbui pirštinėtą ranką, kurią jis mandagiai pakėlė prie lūpų, vėl tardamas „labai malonu“.

– Ir Veronika.

Moteris, pavadinta Veronika, žvilgtelėjo į Jokūbą iš po skrybėlaitės. Vyras sustingo, vis dar nepaleisdamas Aldonos rankos. Širdis akimirkai stabtelėjo, akys, tarsi fotoaparato užraktas, sumirkėjo. Moteris tyliai pratarė:

– Viešpatie šventas...

Jokūbas šiaip ne taip atsitiesė ir nebežinojo, ką daryti – griebti į glėbį, pradėti rėkti ar ištirpti tarsi ledo kubeliui prie jos kojų.

– Jūs pažįstami? – mikliai susigaudė Stepsas.

– Mieloji? – nusistebėjo ir Povilas.

– Mes...

– Atplaukėm kartu.

– Kur?!

– Į Ameriką! – abu pasakė vienu balsu.

– Veronika! – nebesusivaldęs jis stvėrė ją už rankų. Iškritęs limonado buteliukas dunkstelėjo į žolę.

– Jokūbai... – ji sušnabždėjo, pasijutusi kiek nejaukiai, tarsi norėdama ištraukti rankas, bet nepakankamai tam dėdama pastangų. Povilo veidu nuslydo įtampos šešėlis, bet jis atsiduso ir mostelėjo ranka.

– Viską suprantu. Senos pažintys, ymoušins. Geros dienos tamstoms, – mandagiai kilstelėjo skrybėlę ir žengė į šoną.

– Povilai! – dar šuktelėjo Veronika, bet jis nebekreipė dėmesio.

– Prapilta partija, – šaltai įvertino Steponas, – bet, sutikime – kitos lygos žaidėjas. Tai gal tik į naudą...

Bet nei Veronika, nei Jokūbas negirdėjo Stepono pasvarstymų, jie vis dar žiūrėjo vienas į kitą, kol vienam iš lūpų išstrūko „kur?“, o kitam – „kaip?!“ Steponas vėl šyptelėjo ir pamojo Aldonai, pasiūlydamas parankę:

– Kiek suprantu, jie turės daug kalbos. Eime ir mes!

– Gali mane jau paleisti, – Veronika atsargiai nusišypsojo. Jokūbas giliai atsiduso ir vis dar rijo ją akimis. Penkiolika metų. Penkiolika metų nerimo, spėliojimų, užmaršties... Dieve, kokia ji graži, kokia ji... nepasikeitusi. Paleisti! Taip, ji prašė paleisti rankas.

Jis pagaliau atleido pirštus. Veronika lėtai atitraukė rankas ir nebežinojo,

kur jas padėti, tad lyg pamaldžiai sunėrė ant pilvo.

– Aš overwhelmed... tai... pritrenkt... pritrenktas, – prisipažino jis. – Nebesitikėjau tavęs pamatyti, nežinojau, kur beieškoti.

Jos veidu nubėgo šešėlis, akys, tik ką atrodžiusios be galo šviesios, staiga prisiblausė, bet ji atsiliesė.

– Bet juk tu matei... tada. Aš irgi nesupratau. Bet dabar... dabar viskas gerai! – ji vėl nusišypsojo. – O kaip tu?

Jis įsmeigė žvilgsnį į jos rankas – žiedai, net ir tas, mažytis, su kuriuo ke- liavo ir kurį jis užmovė ant bevardžio piršto Balinštate.

– Man irgi viskas gerai, – atsiliesė Jokūbas.

– Tu vedęs? – ji irgi apžiūrėjo jo rankas, visada buvo pastabi.

– Taip, – nebuvo prasmės meluoti, – bet...

– Reikėjo ir man tapti kokio mormono svajone... Netapau! – jos balse nu- skambėjo netgi išdidumas. – Nors ir ne dėl tavęs, – pridėjo provokuodama. Tai vėlgi buvo ji. Tokia pat tikra.

– Mano žmona...

– Nepasakok. Nesvarbu. Čia – Amerika. Čia viskas galima, – balse vėl buvo justi kartėlio prieskonis.

– Baik, – jis tyliai paprašė. – Aš tavęs dar ilgai ieškojau. Kai iš ligoninės išleido... Po savaitės gal. Man jie... – bet jis pagalvojo, kad neverta dabar pasako- ti ir savęs gailėtis. – Aš net tą žurnalistę... Pameni tą rausvaplaukę Eriką – buvau susiradęs, paskui jai rašiau į Niujorką, ji irgi ieškojo ar bent sakė, kad ieškojo. O tu? Tu buvai Čikagoje?

– Ne, – ji papurtė galvą, – daug kur buvau, bet į Čikagą atkeliavau tik šį birželį. – Ji nusuko žvilgsnį. – Eime.

– Kur?

– Na, ne hotelin iš karto! – tokio kartėlio Jokūbas jos balse nepaminė. – Šonan bent nuo tų spyčių, man jau ausis išūžė. Vilnius, ne Vilnius... Pamišai mano maman, pan Jakob? Pavardę mano pamišai?

Jis nusišypsojo.

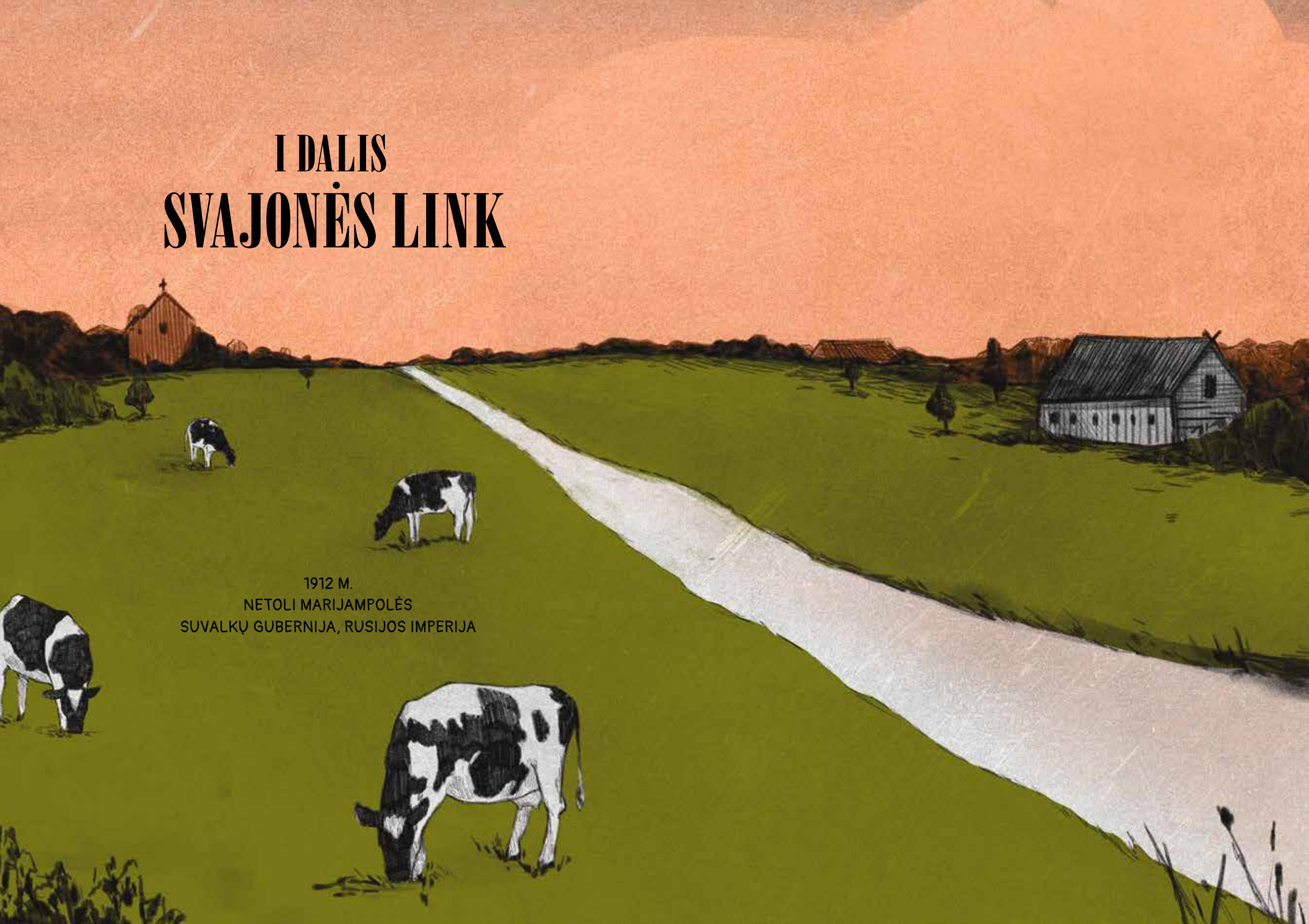
– Pamišai taip lengvai, pani Veronika. Malonėkite, – pasiūlė parankę. Ji lengvai įsikibo. Nuo naujo prisilietimo vėl pašiurpo oda. Ji, tarsi tai pajutusi, nusišypsojo. Tik šįsyk ne kandžiai, o jaukiai.

– Ten, – parodė jis į tolėliau baltuojančias restoranėlio palapines, – galima prisėsti.

– Eime, – pritarė ji.

I DALIS SVAJONĖS LINK

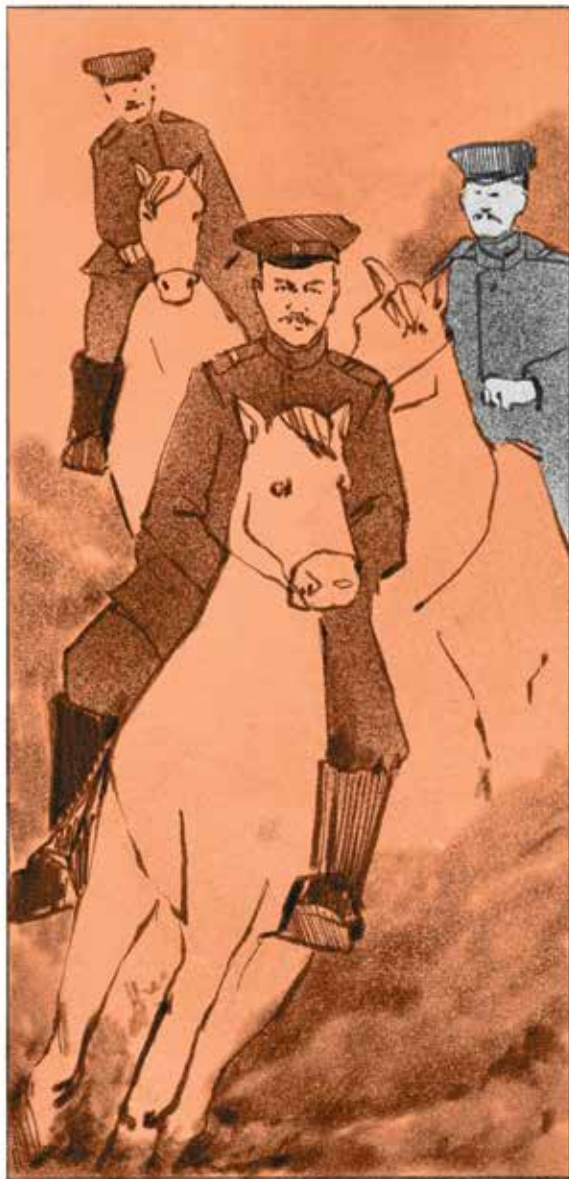
1912 M.
NETOLI MARIJAMPOLĖS
SUVALKŲ GUBERNIJA, RUSIJOS IMPERIJA

KAZOKAI

Kazokai buvo greiti – žirgų kanopos jau taukšėjo netoliese, ir Jokūbas suprato, kad kaimas gal net supamas. Tikrai gaudo? Regis, kaip tėvas ir sakė, reikės lįsti šienan, bet ne, gal geriau čia... Jis atitraukė vieną klojimo sienos lentą ir pralindęs atsidūrė ratinėje, kur tėvas laikė vežimus, ratus ir visokį kitokį gerą. Velnias čia koją nusilaužtų, bet jis nusilaužti nesiruošė. Mat po apverstu senu vežimaičiu buvo dar pora lentų, kurias atkėlus galima įlįsti į mažytį rūselį. Tėvas pasakojo, kad kaimynas Butkus jame laikydavo lietuviškas knygas, kai dar jas gabendavo per sieną. Jokūbas tuo metu buvo dar pyplys, bet Butkų, tik aną vasarą išėjusį pas Aukščiausiąjį, atminė. Dabar knygų slėpti neberekėjo, bet tėvas slėptuvės, tarsi ką nujausdamas, neužpylė. Nebuvo ji puiki – akylesnis gal ir pamatytų, bet ne visada žandarai stengdavosi, o tėvas jiems būtinai bonkelę pastatys...

Įsitaisęs slėptuvėje kiek galima patogiau, Jokūbas įsiklausė: jis jau girdėjo kieme balsus, tėvą, sunkokai renkantį rusiškus žodžius, brolių ir sesių

lalėjimą, motinos aimanas. Ir prasidėjo – girgždėjo kojomis varstomos durys, trankėsi jų kabliai, džeržgė ir bildėjo vartomi rakandai, garsūs balsai tai artėjo, tai tolo, čožėjo mindomas šienas. Atsivėrė ir ratinės durys, nuaidėjo žingsniai. Jokūbas net sulaukė kvėpavimą. „Kokia čia betvarkė?!“ – užklausė kazokas, o gal uriadnikas. Tėvas nuolankiai sumurmėjo: „Vis račiaus neprisišaukiu, viršininke. Ašis lūžo, kad ją biasas, negaliu naudotis, vis susitvarkyt ruošiuosi.“

Panižo nosį, siaubingai. Jokūbas abiem delnais užspaudė, kad tik nenusičiaudėtų, iš akių net ašaros ištryško. Kazokas, kiek girdėjo, paspardė ratus, vežimą. Besislepiančiojo veidu nuslydo šviesos spindulys. Matyt, tarp lentų kažkur liko tarpas. Jokūbas užsimerkė – dabar jau ras. Dabar jau retėžiai ant kojų ir į kokį nors Mogiliovą, Rževską, už Uralo, žemės galo.

